

Тыпалогія міфафалькларызму Максіма Багдановіча

Звычайна пад фалькларызмам разумеюць любыя віды інтэграцыі фальклорных адзінак – фалькларэм – ва не ўласцівы ім кантэкст. У дадзеным выпадку нас цікавіць сістэма фальклор – аўтар – літаратурны твор. Даволі часта фалькларызм шчыльна звязаны з міфалагізмам, і тады мы гаворым пра міфафалькларызм і міфафалькларэмы. У паэзіі М. Багдановіча прысутнічаюць структурна розныя фалькларэмы і міфафалькларэмы, пачынаючы ад самых дробных словавобразаў, як, напрыклад, *зара-зараніца*, да самых буйных – сюжэтных, як у творы «Страцім-лебедзь».

Мэтазгодна зрабіць дзве папярэднія заўвагі. Першая тычыцца разумення гістарычных і генетычных стасункаў міфа, фальклору і літаратуры. Фальклор не нараджаецца з міфа, калі міф дэсакралізуецца, як лічаць некаторыя даследчыкі. Але ўсякі рэальны фальклор міфалагічны, таму што з'яўляецца слоўнай формай міфа. Для сваёй матэрыялізацыі аморфны міф фатальна мае патрэбу ў фальклоры. Там ён убіраецца ў форму фальклорных жанраў, напрыклад, касмалагічных, этыялагічных і іншых легенд, прымх іц, або такіх экстражанраў, як прыкметы, павер'і, абярэгі, забароны, прадпісанні і г.д. Гэтаксама і літаратура не нараджаецца ні з міфа, ні з фальклору, але яны, гаворачы словамі К. Маркса, яе «глеба і арсенал».

Еўрапейскія літаратуры пачыналіся антычнай. Гэта быў працэс пераплаўкі грэчаскага фальклору ў літаратурныя напаяфальклорныя-напаялітаратурныя вусныя творы. І ніколі больш не паўтарыцца ў гісторыі ні арганічны тып фалькларызму, уласцівы вуснай стадыі запачаткавання грэчаскай літаратуры, ні структурна-інфармацыйны, які прысутнічае ў старажытнарускіх і беларуска-літоўскіх летапісах. І гэтых тыпаў фалькларызму няма і ў паэзіі М. Багдановіча.

Другая заўвага. Прадмет нашага аналізу – тып міфафалькларызму М. Багдановіча як такі. Відавочна, што вычарпальны комплексны аналіз фальклорных элементаў у паэзіі М. Багдановіча па лініі выкарыстання: якім чынам, з якой ідэйна-мастацкай мэтай і вынікам – у нашу задачу не ўваходзіць.

Цалкам верагодна, што ў творчасці М. Багдановіча можна знайсці прыклады розных тыпаў фалькларызму. Мы спыніліся на вызначальным для мастацкага мыслення паэта – інтуітыўным, які адрозніваецца ад найўнага і натуральнага ў толькі адным цыкле вершаў – «У зачарованым царстве». У дадзеным выпадку мы салідарызуюцца з Ц. Тодаравым і яго думкай наконт дастатковага кантэксту: «Адна з галоўных асаблівасцей навуковага падыходу заключаецца ў тым, што зусім не абавязкова вивучыць усе праявы дадзенага феномена, каб даць яго апісанне: для навуковага падыходу характэрна хутчэй дэдукцыя» [3, с. 7–8]. Так і з тыпалогіяй міфафалькларызму М. Багдановіча. Тым больш, што ключы-падказкі да яго пакінуў сам паэт у шэрагу вершаў. Першы з іх знаходзіцца ў рамачным кампаненце – эпіграфе, узятым з «Боскай камедыі» Дантэ (Пекла. IX): «О вы, разумныя, зірніце самі / І кожны настаўленне зразумее, / Захованае пад цудоўнымі вершамі» [1, с. 17].

Праз эпіграф М. Багдановіч заклікае відушчы розум – не схаластычны, а спаяны з інтуіцыяй і таму здольны пранікнуць у тыя сферы, зразумець якія

логіка бяссільная. У прымяненні да нашай тэмы *кожны* – гэта інтуітыўны ўладальнік міфафальклорнай свядомасці свайго народа, перш за ўсё сам паэт.

Другі ключ – словы з верша «Пагоня»: «Толькі ў сэрцы трывожным пачую <...> Ёспомню...» [1, с. 196]. Тут унутраную форму слова *пачую* складаюць значэнні *адчую, учую* (адчуванне, пачуццё) і *пачую, учую* (слых). Разам са словам *успомню* яны складаюць формулу інтуітыўнага спасціжэння таго, сведкам чаго чалавек не быў, што хаваецца ў падсвядомасці. Нездарма К.Г. Юнг лічыў, што архетыпы перадаюцца спадкаемна, на генетычным узроўні. Абуджэнню інтуіцыі спрыяе сон, і трэці ключ-падказку знаходзім у вершы «Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог...». Там сон – пагранічны стан паміж жыццём і смерцю – адкрывае герою вочы і вушы, узнаўляе страчанае адзінства з прыродай: «Бачу я, з прыродай зліўшыся душой, / Як дрыжаць ад ветру зоркі нада мной, / Чую ў цішы, як расце трава» [1, с. 32].

Такім чынам, асаблівасці мастацкага мыслення М. Багдановіча ў спалучэнні з яго біяграфіяй, жыццём, далёкім ад родных месцін, сфарміравалі тып фалькларызму, пазначаны намі як інтуітыўны. Гэта звышмоцны тып, уласцівы аўтарам з бездакорным мастацкім густам і абсалютным паэтычным слыхам, такім, які мелі, напрыклад, М. Гогаль, А. Чэхаў, С. Ясенін, М. Рубцоў, П. Трус. Як правіла, іх знаёмства з фальклорам не вельмі вялікае і нават не заўсёды «з першых рук», а часцей за ўсё кніжнае. Але гэта не перашкаджала ім, і М. Багдановічу ў тым ліку, інтуітыўна выкарыстоўваць фальклорна-міфалагічныя мадэлі. Аб палёце Хамы Брута з аповесці М. Гогаля «Вій» А.Ф. Лосеў празорліва заўважыў: «Гогаль праяўляе ва ўсім гэтым урыўку не проста паэтычную, але менавіта *міфічную інтуіцыю*, даючы геніяльным чынам цэлую гаму міфічных настрояў» [5, с. 42]. Вядома, у сувязі з фалькларызмам М. Багдановіча можна ўспомніць і бабку Рузалю з Халопеніч, і бацьку Адама, кніга якога аб перажытках старажытнага светасузірання і цяпер карыстаецца попытам у навукоўцаў, аднак, трэба ўлічваць таксама мастацкую інтуіцыю паэта: яна пазачасавая і амаль не грунтуецца на рэальным вопыце.

Інтуітыўны фалькларызм М. Багдановіча суразмерны самой фальклорнай сферы. Мастацкае слова паэта становіцца як бы сродкам стварэння новай фальклорнай рэальнасці. І не мае істотнага значэння, ці то яно яўна звязана з фальклорнай першакрыніцай, ці яўна незалежнае ад яе: літаратурны дыкурс М. Багдановіча застаецца няўлоўна роднасны фальклорнаму, па духу суадносіцца з народным, а сам паэт выступае носьбітам згущанай фальклорнай свядомасці. Міф у яго вершах паўстае так, як яго ўспрымае народ, гэта значыць як сапраўдная рэальнасць: «Зрубалі бор – лясун загінуў» [1, с. 21].

Міфафалькларызм М. Багдановіча – адкрытая сістэма, дзе традыцыя звязана з вершамі праз інтуіцыю аўтара, якая чуйна накіравана на ўспрыманне прыхаванага ў яго падсвядомасці. Аналіз міфафалькларызму паэта можа ажыццяўляцца ў двух напрамках. Твор → аўтар → фальклор → міф – гэта прыклад індуктыўнага вывучэння, для якога неістотныя звесткі аб знаёмстве паэта з фальклорам. Міф → фальклор → аўтар → твор – прыклад дэдуктыўнага падыходу, пры якім улічваецца магчымасць рэальнага ўздзеяння фальклору на паэтыку. Практычна выкарыстоўваюцца абодва падыходы з акцэнтам на тым ці іншым. Нам больш цікавы першы – індуктыўны, які адпавядае патрэбнасці

раскрыць тайну мастацкай творчасці М. Багдановіча, чья свядомасць была скіравана на літаратурны вопыт сваёй эпохі (наўрад ці можна аспрэчыць рысы сімвалізму ў яго паэзіі), а падсвядомасць – на вопыт народнай творчасці, яе ўнутраную, сэнсавую форму.

Інтуітыўны міфафалькларызм беларускага паэта звернуты да ўсяго нацыянальнага міфафальклорнага космасу як сэнсавай цэласнасці, а не да вырваных з яго кантэксту частак. Адсюль і цэласнасць міфапаэтыкі М. Багдановіча – міфапаэтыкі зямлі, вады, лесу, ракі, возера, ветру, сонца, месяца, буры, дажджу, хмары, ночы, вечара, лета, восені і інш. Праз звычайнае ён здолеў паказаць рэальнасць незвычайнага. Як інакш, калі возера – «у нязнаны свет акно» [1, с. 21], калі гул лесу, звон сосен – мова няголаснага лесуна, калі рух срэбраных ніцей у возеры ад русалак, якія выпроставаюць з іх «заблутаныя косы». А чыста літаратурны вобраз «чырвоны веер сонца» праз традыцыйны каларатыў бліскі да метафар сонца-ліска, сонца-чырвоная птушка, красенькі пеўнік у міфалагічных загадках. Разам з тым трэба браць у разлік і іншую мадэль – метафарычнае замяшчэнне сонца прадметамі праз іх прасторавы індэкс: сонца ў загадках – сіта, качулачка, капішачка, талерачка, міска, залатая дзяжа, залатое верацяно. Усё гэта дэталі сляянскага быту. Уявім, што ў яго ўваходзяць гарадскія рэчы, і тады «чырвоны веер сонца» будзе натуральным развіццём метафарычнай «рэчавы» традыцыі. Так праз «чырвоны веер» мог бы загадаць пра сонца сам народ, але за яго выказаўся М. Багдановіч.

Метафарычны малюнак буры ў М. Багдановіча хавае за сабой такую глыбіню культурнай памяці беларускага народа, што верш «Бура» прачытваецца праз «эшалон» розных міфапаэтычных парадыгм. «Панурая, вялізарная жывёла»-хмара суадносіцца з хмарай – сівай кабылай у загадцы, а ўсё разам апелюе да міфалагічнага жывёльнага коду з'яў прыроды. Назва верша, гэта значыць рамачны кампанент актуалізуе ў творы «асноўны» славянскі міф пра Перуна-грымотніка, навалнічнага бога. Міфалагічныя метафары даюць пачуццёвы вобраз сапрэўднай рэчаіснасці, большай за эмпірычную з'яву. Адсюль «агністы меч» як зброя Грымотніка. Развіццём «жывёльнай» метафары (хмары) з'яўляецца дынамічны малюнак – «І ўніз халодныя бічы крыві сцякаюць» [1, с. 26]. Што гэта, калі не знак цэласнай міфалогіі дажджу ў народнай свядомасці, пацверджанай М. Багдановічам: «А людзі кажуць: гэта дождж праліўся» [1, с. 26]. Як бачым, эстэтычны аб'ект, створаны паэтам, не копія міфафальклорнага: ён унікальны, адзінкавы, непаўторны, але дзякуючы інтуітыўнаму дару М. Багдановіча трывала знаходзіцца ў полі міфалагічных сэнсаў. Дыскрэтная прыродная з'ява навалніца-бура – усяго толькі знак кантынুальнай міфічнай з'явы, прэцэдэнтнай і адвечнай.

Паэтычны дыскурс М. Багдановіча разгортваецца ў адпаведнасці з міфафальклорнымі структурамі, такімі даўнімі і трывалымі, што ў самы раз палічыць іх архетыпічнымі. Як носьбіт эўрыстычнага мастацкага мыслення, М. Багдановіч можа нават не здагадацца аб іх існаванні, мець даволі цьмянае ўяўленне аб маштабах народнай культуры, абмежаваны запас фалькларэм і міфалагем, але інтуіцыя, той самы «знак крыві», заўсёды будзе штурхаць яго да анталагічных праблем, якія хвалявалі народ. Паэтычны адказ узнікае як цэласны вобраз, успышка, азарэнне. Чаму з усёй ніжэйшай міфалогіі беларусаў

М. Багдановіч выбірае толькі лесуна, вадзяніка, русалку і змяінага цара? Іх дастаткова, каб паказаць на персанажным узроўні узаемадзеянне двух розных, але спалучаных светаў. Градацыю М. Багдановіч дае праз дачыненне персанажаў да маўлення: маўклівая русалка – дзіця вады, лясун – музыка, для якога ўвесь лес з'яўляецца інструментам выказвання, вадзянік і змяіны цар з іх унутранымі маналогамі-тлумачэннямі. Інтуіцыя паэта – асноўны спосаб разумення той няўлоўнай мяжы паміж светамі, у роўнай ступені рэальнымі для міфалагічнай свядомасці. Паэтычнае мысленне М. Багдановіча, камертанальна сугучнае народнаму, скіравана не на разуменне, а на трансфармацыю міфа (або на яго творчае пераасэнсаванне).

Творы паэта не перанасычаны міфафальклорнай канкрэтыкай, аднак, пры гэтым нацэлены, гаворачы словамі Гегеля, на свет у яго ісціне. Ісціна ж знаходзіцца на сумежжы двух светаў, сумежжы дзіўным, цяжка спасцігальным. Канцэпцыя спалучаных светаў, якія існуюць не паасобку, а толькі ў спляценні аднаго з другім, складае сутнасць мастацкага зместу пьесы «У зачарованым царстве». Калі паўсядзённыя, звычайныя прыродныя або культурныя дэталі ў вершах М. Багдановіча прыныпова дваістыя, гэта значыць, што яго словаобразы перасякаюць мяжу эстэтычнага і станавяцца *словаміфам*. Гэтая хісткасць абрысаў, межаў, пераходаў – бляску і цені, руні ў полі і руні ў небе, жыцця і смерці, сну і явы, гукаў і нематы – сутнасць міфапаэтыкі М. Багдановіча. Адсюль – надзяленне вадзяніка і змяінага цара мовай. Іх унутраны маналог звычайныя людзі пакуль не здольны, ён можа быць улоўлены чуйным сэрцам паэта і перакладзены на звычайную чалавечую мову. Зроблена гэта з такім майстэрствам і тактам, што пачынаеш верыць у сапраўднасць падзеі і тым самым уваходзіш у міф бо вера – катэгорыя міфа. Паэт інтуітыўна спасцігнуў яго дыялектыку, дзе звязваецца бачнае і існае. Уласцівае міфалагічнай свядомасці кантынуальнае светаўспрыманне, калі жыццё і смерць, ноч і дзень – два бакі аднаго медаля, не чужое для М. Багдановіча. Іначай не нарадзіліся б радкі: «І роўна мілым зрабіцца / Здалеюць яркі блеск і цень, / Той дзень, што мае нарадзіцца, / І знікшы дзень» [1, с. 30].

Актуалізацыя інтуітыўнага тыпу міфафалькларызму ўтрымлівае паэтычнае мысленне ў рамках адпаведных структур. Ці магчымы для аўтара выхад за іх межы? Безумоўна. Але тады гэта будзе ўжо іншы тып фалькларызму.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Вянок : вершы, паэмы / М. Багдановіч ; прадм. В. Зуёнка. – Мінск, 1994.
2. Лосев, А.Ф. Философия. Мифология. Культура / А.Ф. Лосев. – М., 1991.
3. Тодоров, Цв. Введение в фантастическую литературу / Цв. Тодоров ; пер. с франц. Б. Нарумова. – М., 1999.